

Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка
Богословська комісія

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 14

*Українська Греко-Католицька Церква:
виміри богослов'я, історії та культури*

Тернопіль
Джура
2026

*Присвячується
160-річчю від дня народження
Митрополита Андрея Шептицького*

**Ternopil branch
of the Shevchenko Scientific Society
Theological Commission**

**Тернопільський осередок
Наукового товариства ім. Шевченка
Богословська комісія**

SCIENTIFIC COLLECTION

Volume 14

***Ukrainian Greek Catholic Church:
Dimensions of Theology, History and Culture***

Ternopil
Dzhura
2026

ЗБІРНИК ПРАЦЬ

Том 14

***Українська Греко-Католицька Церква:
виміри богослов'я, історії та культури***

Тернопіль
Джура
2026

УДК 271.4(477)(06)

З 41

Відповідальний редактор серії — Заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії медичних наук України, дійсний член НТШ, доктор медичних наук, професор **Михайло Андрейчин**

Редактор тому — член НТШ, голова Богословської комісії, доктор богослов'я, о. **Іван Говера**

Редакційна колегія:

о. **Іван Говера**, **Михайло Андрейчин**, **Елла Бистрицька**, о. **Ігор Драпак**, о. **Олег Хортник**, **Богдан Новосядлий**, **Ірина Рудник**

Рецензенти:

Заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член НТШ, доктор економічних наук, професор **Богдан Андрушків**; доктор східних церковних наук, викладач Вищої духовної семінарії імені Патріарха Йосифа Сліпого, синкел Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, о. **Віталій Козак**

З 41

ЗБІРНИК ПРАЦЬ. Том 14 : Українська Греко-Католицька Церква: виміри богослов'я, історії та культури / Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка / відп. ред. М. Андрейчин, ред. тому о. І. Говера. Тернопіль: Джура, 2026. 532 с.

Збірник приурочено на вшанування 160-ї річниці від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. Наукові праці-дослідження поділено на тематичні розділи, які розкривають діяльність Української Греко-Католицької Церкви у різні періоди, зокрема під керівництвом Митрополита Андрея, у часи переслідувань, а також у період виходу з підпілля та подальшого розвитку.

Для висвітлення й дослідження цих тем запрошено науковців, котрі здобули наукові ступені як в Україні, так і за кордоном.

Видання адресовано науковцям, богословам, працівникам освіти й культури, студентській молоді, а також усім, хто зацікавлений історією та життям Церкви.

Рекомендовано до друку Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 12 від 24.02.2026)

© Тернопільський осередок Наукового товариства ім. Шевченка, 2026
© Видавництво «Джура», оригінал-макет, 2026

ISBN 978-966-185-226-5

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Михайло Андрейчин)	11
АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ЙОГО ДОБА	14
Теодор (Тарас) Мартинюк Митрополит Андрей Шептицький та справа затвердження Унівського типікону в Апостольській Столиці (1920–1928)	14
Мартин Хомів Проблема встановлення дати інтронізації кир Андрея Шептицького, єпископа Станиславівського	34
Martin Chomiw The Strategies of Andrey Sheptytsky, Bishop of Stanyslaviv, According to His First Pastoral Letter to the Clergy (1899)	47
Іван Кліщ, Галина Кліщ Внесок Андрея Шептицького у розвиток системи охорони здоров'я в Україні	67
Ігор Драпак Роль Митрополита Андрея Шептицького у становленні та розвитку християнських молодіжних організацій в УГКЦ	81
Юстин (Юрій) Бойко Листування отця Климентія Шептицького з отцем Андрієм Білецьким, офіціалом Капітули та генеральним вікарієм Львівської Архієпархії (1914–1917)	93
ІСТОРИЯ ЦЕРКВИ	117
Михайл (Василь) Пастух Самобутність Київської Церкви: Досвід зародження і відродження в наш час	117
Василь Макоїд Отець Келестин Скоморовський: життя та літературна діяльність діяча Галицького Відродження XIX століття	149

Іван Говера

Богословський та інтелектуальний рівень духовенства
в період підпілля УГКЦ..... 158

Марія Горяча

Йосиф Сліпий і Альфонсас Сваринкас —
приклад духовної дружби та християнського свідчення
в умовах тоталітарного переслідування..... 173

Орест Глубіш

Коли нам забороняли молитися 189

Наталія Григорук

Огляд праць М. Чубатого з історії української церкви,
опублікованих у США у 1939–1975 рр. 195

Прокопій (Юрій) Лотоцький

Історичний погляд на виховання священників
у Василянському Чині в добі Просвітництва (XVII–XIX ст.) 205

Дарія (Світлана) Турків

Сестри-василіанки: шлях до централізації 220

Ілля Герасимюк

Свята гора Афон — містична земля православ'я 239

ЦЕРКВА ТА СУСПІЛЬСТВО..... 246**Елла Бистрицька, Леся Костюк, Степан Прийдун**

Правові засади душпастирської опіки релігійних організацій
у сфері охорони здоров'я 246

Оксана Валіон

Публічний вимір релігії в умовах сьогодення..... 260

Зоряна Лановик, Мар'яна Лановик

Проблема зіткнення національних світоглядів
у процесі інтерпретації Біблійних текстів 273

Юстиніан (Олег) Городечний

Що Бог говорить нам через Стигми святого Франциска? 288

Іван Басюк

Привілей серця у філософській антропології Памфіла Юркевича 300

Богдан Завідняк

Теодицея або містика Хреста Едити Штайн
(Св. Терези Бенедикти від Хреста)..... 315

Надія Волік

Церква в епоху цифрових технологій: досвід УГКЦ 338

Ігор Василюшин

Актуальність відновлення читань зі Старого Завіту
на Божественній Літургії..... 348

Олег Хортник

Крилос в сучасній правовій інтерпретації
та еклезіологічній практиці 359

САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО..... 373**Михайло Андрейчин**

Святий Рох і пам'ять про нього на Тернопільщині 373

Михайл Шевченків

Бог у поезії Тараса Шевченка..... 391

Наталія Ганусевич

Атрибуція частини сакральної колекції скульптур XVIII ст.
в рамках проекту з диджиталізації 429

Руслан Корняк

Храм Воздвиження Чесного Хреста в Копичинцях —
як взірць реставрованої архітектурної пам'ятки
національного значення 1630 р. 438

Богдан Гринюка, Марта Гринюка

Найдавніші архітектурні та історико-культурні пам'ятки
села Крогулець 459

Світлана Гуральна

Богослужбовий спів УГКЦ впродовж XIX та на початку XX століть..... 474

Олег Смоляк, Лілія Проців

Церковні коляди у духовно-музичній спадщині
українських священників..... 486

Галина Яценко

Музична стилістика західноукраїнських паралітургійних пісень,
присвячених святому Димитрію, Архистратигу Михаїлу
та Миколаю Чудотворцю..... 505

Наталія Чеканова

Унікальні листівки на березовій корі
в колекції Тернопільського обласного краєзнавчого музею..... 518

АВТОРИ 527

CONTENTS

FOREWORD (Mykhaylo Andreychyn)	11
ANDREY SHEPTYTSKY AND HIS TIME	14
Teodor (Taras) Martynyuk Metropolitan Andrey Sheptytsky and the case of approval of the Univ Typicon in the Apostolic See (1920–1928)	14
Martin Chomiw The problem of establishing the date of enthronement of kyr Andrey Sheptytsky, Bishop of Stanyslaviv	34
Martin Chomiw The Strategies of Andrey Sheptytsky, Bishop of Stanyslaviv, according to his first pastoral letter to the clergy (1899)	47
Ivan Klishch, Halyna Klishch Andrey Sheptytsky's contribution to the development of the healthcare system in Ukraine	67
Ihor Drapak The role of Metropolitan Andrey Sheptytsky in the formation and development of Christian youth organizations and communities in the first half of the 20th century	81
Justin (Yurii) Boiko Correspondence between Father Klymentiy Sheptytsky and Father Andriy Biletsky, Official of the Chapter and Vicar General of the Lviv Archeparchy (1914–1917)	93
CHURCH HISTORY	117
Mykhail (Vasyl) Pastukh The identity of the Kyiv Church: the experience of origin and revival in our time	117
Vasyl Makoyid Father Kelestyn Skomorovsky: Life and literary activity of a figure of the Galician Revival in the 19th century	149

Ivan Hovera

Theological and intellectual level of the clergy in the underground period
of the Ukrainian Greek Catholic Church .....

158

Mariya Horyacha

Josyf Slipyj and Alfonsas Svarinskas: an example of spiritual friendship
and Christian witness in conditions of totalitarian persecution .....

173

Orest Hlubish

When we were forbidden to pray .....

189

Nataliia Hryhoruk

Review of the works of M. Chubaty on the history
of the Ukrainian Church, published in the USA in 1939–1975 .....

195

Prokopij (Jurii) Lototskyj

A historical view of the education of priests in the Basilian Order
in the Age of Enlightenment (17th–19th cent.) .....

205

Dariya (Svitlana) Turkiv

The Basilian Sisters: the path to centralization .....

220

Illiya Herasymyuk

Holy Mount Athos — the mystical land of Orthodoxy .....

239

CHURCH AND SOCIETY .....

246

Ella Bystrytska, Lesya Kostyuk, Stepan Pryydun

Legal principles of pastoral care of religious organizations
in the sphere of health care .....

246

Oksana Valion

Public dimension of religion in today's conditions .....

260

Zoriana Lanovyk, Mariana Lanovyk

The problem of the clash of national worldviews
in the process of interpreting biblical texts .....

273

Justynian (Oleg) Horodechnyi

What is God saying to us through the stigmata of Saint Francis? .....

288

Ivan Basjuk

The privilege of the heart in the philosophical anthropology
of Pamfil Yurkevich .....

300

Bohdan Zavidniak

Theodicy or the mystery of the Cross of Edith Stein
(St. Teresa Benedicta of the Cross) .....

315

16. У ЗСУ служать понад 300 священників та богословів від 13 релігійних організацій – СтратКом. Укрінформ. 12.10.24. URL: https://lb.ua/society/2024/10/12/639445_stratkom_zsu_sluzhat_ponad_300.html (Дата звернення 15.12.2024).

Оксана Valion

Ternopil

PUBLIC DIMENSION OF RELIGION IN TODAY'S CONDITIONS

Abstract. *The article reveals the role and place of religion in the public space of the modern world. The theoretical approaches of famous sociologists of religion – Jurgen Habermas, José Casanova, Charles Taylor to the study of religion as an important component of socio-political and public life, the interaction of religion and society are studied. Special attention is focused on the Ukrainian experience of the presence of religion and religious organizations in the public sphere, their influence on social processes. It is mentioned that the events that expanded religious discourse in the public dimension of Ukraine were the Revolution of Dignity and the modern russian-Ukrainian war.*

Keywords: *religion, religious organizations, public space, secularization, religious freedom, sociology of religion.*

Зоряна Лановик, Мар'яна Лановик

м. Тернопіль

ПРОБЛЕМА ЗІТКНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СВІТОГЛЯДІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ БІБЛІЙНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. *У статті порушується проблема складності перекладу біблійних текстів з огляду на віддаленість мов та світоглядних домінант оригіналу і цільового тексту. Грунтуючись на герменевтичній методології, автори окреслюють основні площини, в яких може виникати конфлікт інтерпретацій: протистояння орієнтального і окцидентального типів мислення, синкретичної та аналітичної систем мови; світоглядні відмінності, породжені географічним середовищем, історичним розвитком народів, відмінностями типів культур і т.д.*

Текст Святого Письма розглядається як багатокультурний, який формувався в різні історичні епохи, фіксуючи різноетнічні впливи з нашаруванням культурно-історичних практик, що найбільше втілюється у двоскладовій структурі – Старого і Нового Заповітів. Понад двотисячолітня історія перекладу Біблії національними мовами розширює і ускладнює її внутрішній діалогізм, що вступає у взаємодію з різномовними, різнокультурними різнорелігійними світоглядними системами, на які здійснюється переклад, і які стають новими координатами сприймання і розуміння сакральних текстів. Найбільше це виявляється у несумісності з дуже віддаленими від біблійного національними світоглядами. Аспекти конфлікту інтерпретацій підтверджуються конкретними прикладами часткової або повної неперекладності окремих фрагментів біблійних текстів. Утверджується думка про важливість сприймання мови Святого Письма як складної семіотичної системи, де

духовні сенси домінують над буквальним значенням слів і фраз. Тому пріоритетом подальшого дослідження в гуманітарному дискурсі бачиться вивчення семіосфери Біблії в її проєкції на національні світоглядні картини світу.

Ключові слова: Біблія, текст, переклад, національний світогляд, культура, герменевтика, інтерпретація, розуміння, семіосфера.

На сьогоднішній день, коли в умовах пострадянської науки українська гуманітаристика засвоює надбання зарубіжних вчених, постає проблема осмислення тих сфер, що були забороненими чи замовчуваними. Серед них дотепер залишається біблійна герменевтика та пов'язані з нею аспекти інтерпретації сакральних текстів.

У сенсі творення та функціонування Біблія є унікальною книгою, яку писали приблизно 40 авторів упродовж 1600 років (від Мойсея, який жив близько 1500 р. до Р.Х., до авторів книг Нового Заповіту, які жили упродовж 1 ст. по Р.Х.) у трьох частинах світу (Азії, Африці, Європі), трьома мовами (давньоєврейською, арамейською і грецькою койне). Тому процес її інтерпретації на зводиться лише до мовних та образних особливостей, а передбачає вирішення складних світоглядних (специфіка орієнтального мислення та його зіткнення з раціональним європейським), культурно-історичних (тут стикаються риси шумеро-акадської, семітсько-єврейської, вавилонської, фінікійської, єгипетської, грецької, римської та ін. культур різних історичних епох, отже, цілої низки історичних практик, не завжди в їх хронологічній послідовності), суспільних (державний устрій, судочинство), релігійних та ін. проблем. Отже, всебічне висвітлення та аналіз Біблії в герменевтичному універсумі є вкрай необхідним та актуальним. У цій статті ми ставимо за мету окреслити проблему зіткнення національних світоглядів у процесі інтерпретації Біблійних текстів.

Якщо визначити коло галузей, що вивчають текст, дослідження біблійних книг здійснюється у площинах теології, релігієзнавства, культурології, етнографії, текстології, етнології, етнолінгвістики, лінгвістичної критики, герменевтики та ін. Навіть якщо звести дослідження мови Біблії до суто лінгвістичних аспектів, виникає ряд

проблем: три оригінальні **мови** Біблії належать до різних етнічних мовних груп, відповідно — відрізняються художньо-образною структурою, мовно-виражальними засобами, більше того — на сьогодні усі вони є мертвими.

Коли ми говоримо про ключові концепти **культури** в Біблії, на перший план виступає дихотомія Схід — Захід, яка концептуально відображається передовсім у структурі Старий Заповіт — Новий Заповіт і закладена у їх мовних кодах. Як відомо, основна мова Старого Заповіту — гебрійська (давньоєврейська), частина текстів (книги після Вавилонського полону) написана арамейською (давньосирійською) мовою. Ці дві мови належать до семітської сім'ї, є аналітичними і відзначаються особливою образністю і метафоричністю. Новий Заповіт написаний грецькою мовою (койне), яка є синтетичною, інтелектуальною, мовою філософії. Також у сучасних дослідженнях все частіше простежується думка про доцільність розглядати Новий Заповіт у системі двох мовних координат — окрім грецької долучається латинська мова (з огляду на те, що вона була пануючою у Римській імперії у час написання Нового Заповіту, а тому новозавітні тексти наповнені латинізмами, особливо що стосується військово-політичної лексики у Палестині часів правління Іродів). Ці дві мови належать до індоєвропейської групи і є синтетичними раціональними мовами античної філософії.

Отже, у Біблії поєднані дві основні універсальні світоглядні системи — орієнтальна та окцидентальна у їх чітко вираженому дуалізмі *intuitio/ratio*, *ірраціональність/раціональність*, *почуття/мислення*, відповідно — мова серця / мова розуму. Однак, це поєднання жодним чином не сприймається як протиставлення, а навпаки — як взаємодоповнення. «Як і сам Захід, Схід — це ідея, що має історію і традицію думки, свою образність та лексику, які надають йому реальності та присутності на Заході і для Заходу. Таким чином ці дві географічні сутності підтримують і, до певної міри, віддзеркалюють одна одну» [Саїд: с. 15]. Тут ми маємо справу не з географічними сутностями, а зі способами мислення, світоглядами, образами світу.

Ті галузі гуманітаристики, які намагаються простежити і пояснити національні відмінності різних народів (закорінені в їхні традиції, систему поглядів та уявлень) уже виробили певні підходи до розумін-

ня національної специфіки буття. З-поміж розмаїтих причин, які пояснюють, чим зумовлені світоглядні особливості, які відрізняють національне обличчя одного народу від іншого, і що найбільше впливає на формування своєрідних рис, якими кожна нація вирізняється з-поміж інших, найчастіше називають наступні. Першим і основним чинником є **географічне розміщення**. Особливо на ранніх етапах формування світогляду (а це саме той час, коли творилися біблійні тексти) територіальне розселення націй та їх географічне середовище відіграло вирішальну роль при виникненні первісних вірувань, які згодом переходили у форму міфології та релігії і досі залишилися помітними навіть на рівні мовного вираження. Відмінності у географічному розміщенні пояснюють різницю у ставленні до тих самих природних речей (наприклад, у північних народів сонце наділяється божественною життєдайною силою, а в народів екваторіальної зони — смертоносною). Географічне розміщення впливає також на особливості клімату (зміну пір року, що можуть мати різне смислове наповнення), рельєфу (його елементи часто міфологізуються, персоніфікуються, набувають різного сакрального значення). З територіальним чинником найбільше пов'язане природне середовище, тобто світ рослин, тварин, птахів, в якому живе народ. Це зумовлює відмінності у національній символіці, специфіці вірувань, народній словесності.

Друга широка площина формування національних рис — **історичний розвиток** народу. Він підпорядковується географічному розташуванню і великою мірою визначає історичну долю нації. Північні етноси, що первісно були розселені на кам'яних землях, не придатних для землеробства, увійшли в історію як войовничі завойовники, які в у мовах «боротьби за виживання» намагалися захопити нові території, більш придатні для обробітки. Відповідно, народи, які володіли родючими землями, повинні були постійно захищатися від зазіхань, але й були народи, які не зазнавали нападів і тривалий час жили безпечно. Це було вирішальним для творення певного **типу культури**, передусім ремесел, які домінували на тій чи іншій території (у північних народів основними промислами були мисливство, обробка шкіри, металів, у слов'ян — землеробство, скотарство, бджільництво, гончарство). Вироблення зброї має однакове значення і для

тих народів, які загарбники, і для тих, які вимушені захищати свої території. Особливості ремесел впливають на формування етнографічних відмінностей (житлові будівлі, одяг, інструменти, прикраси і т.п.). Є й інші чинники, які разом із названими формують певний тип національної культури, **мову**, яка найбільше відображає форми категоризації довколишнього світу, систему національного **світогляду**, тощо. Усі названі елементи відіграють вирішальну роль для розуміння і адекватної рецепції Святого Письма.

У Біблії ми можемо розглядати велику кількість національних образів світу, оскільки в ній порушуються проблеми націєтворення та співіснування більшості відомих на той час народів. На початку Книги Буття йдеться про походження рас, націй та окремих етносів від нащадків Ноевих. Згодом (в розділі 11) увиразнюється причина появи багатомовності, яка від початку в своїй суті передбачала ідею неможливості легкого порозуміння між представниками різних націй — носіїв різних мов. Водночас упродовж усіх біблійних книг невпинно наголошується на приналежності тої чи іншої особи до певної національної/етнічної групи (наприклад: моавітянка Рут, вавилонський цар Навуходоносор, мідо-перський цар Ахашверош, амалікітянин Гаман та ін.), а також акцентується на рисах характеру певної національності. У тому, що національне багатоманіття є частиною задуму Творця, переконуємося, коли, дочитавши Біблію до останньої сторінки, бачимо, що ідея національної розрізненості зберігається навіть у Небесному Єрусалимі, описом якого завершується Об'явлення Івана Богослова. В останньому його розділі є такі слова: «І показав він мені чисту ріку живої води, ясну, мов кришталь, що випливала з престолу Бога й Агнца. Посеред його вулиці, і по цей бік і по той бік ріки — дерево життя, що родить дванадцять раз плоди, кожного місяця приносячи плід свій. А листя дерев — на вздорівлення **народів**» (Об. 22:1–2). У мові оригіналу тут вживається слово «*ethnos*» [Strong, 1484]. Тому з такого ракурсу бачення можна дійти до висновку, що висловлена в Посланні св. Апостола Павла до Галатів думка «Немаюдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, — бо всі ви один у Христі Ісусі!» (Гал. 3:28) не означає нівелювання етнічної приналежності, а підкреслює рівність представників усіх націй перед Богом. Оскільки сама Біблія накреслює численні векто-

ри розмислів над проблемами національної ідентичності та можливості/неможливості міжетнічної взаємодії чи порозуміння, — не варто упускати з поля зору цю надзвичайно складну культурологічну і духовну проблему.

Не можна оминати увагою і явища складного нашарування культурно-історичних практик (М. Фуко). Адже біблійні тексти творилися не лише на різних етнічних територіях, а й у різні історичні епохи, що позначалося і на їх мові, й на етнокультурному осмисленні явищ буття (найпромовистішим прикладом може бути зміна етнолінгвального мислення після вавилонського полону, коли увесь єврейський народ перейняв сирійську мову — мову колонізаторів, що і спричинило появу арамейської частини Старого Заповіту). Подібні, менш помітні зміни відбувалися внаслідок зіткнення з єгипетською, асирійською, мідо-перською, грецькою, римською та іншими культурами. Тобто навіть без зовнішнього втручання чи виходу поза межі Біблії у ній реалізується духовний позачасовий діалог між кількома десятками етнокультурних систем.

Окрім цього, кут зору, під яким ми розглядаємо біблійні тексти, заломлюється також крізь призму того факту, що в більшості Біблія сприймається через посередництво її перекладів на національні мови, а відтак шляхом трансформації і адаптації її мовленнєвих структур у чуже національне лінгвокультурне середовище, тобто в іншомовних варіантах відбувається нашарування іншокультурних систем мислення, образи „пересіюються” крізь сито іншомовної лексико-семантичної структури. Художній переклад стає діалогом світоглядів, систем світу, трансформацією думки з одного національного поля в інше.

Оскільки історія перекладу Біблії нараховує уже понад два тисячоліття, звичайно, і у цій точці дослідження теж виникає потреба зважати на культурно-історичні національні дискурсивні практики — це чи не найскладніша діалогічна площина біблійних текстів. Від 250 р. до Р.Х., коли був здійснений повний переклад Старого Заповіту грецькою мовою, відомий під назвою Септуагінта, до сучасного процесу перекладу Біблії на майже всі існуючі у світі мови вона стала найпоширенішою книгою світової літератури. Саме у цій точці множинності перекладів діалогічна множинність, закладена в оригіналі,

помножується у безмежну кількість разів, бо з появою Біблії кожною національною мовою починається діалог з культурними, філософськими, релігійними, науковими, моральними, етичними, естетичними моделями націй. У цьому двосторонньому процесі й біблійні тексти зазнають певних трансформацій, але ще більшою мірою трансформують національні філософсько-світоглядні, мовні коди (переводсьім маємо на увазі такі вагомні перекладні версії як, наприклад, латинська Біблія Єроніма, англомовна версія короля Джеймса, німецький переклад Лютера та ін.).

Але найбільші труднощі виникають при зіткненні біблійних текстів із дуже віддаленими від біблійного національними світоглядами. На сьогодні уже хрестоматійними стали ті приклади, на перший погляд, неприпустимого перекладу окремих фрагментів Біблії, який при пильному дослідженні виявляється єдиноможливим. До найбільше обговорюваних належить проблема неможливості перекласти усі сенси, пов'язані зі словом «хліб» на мови, де такого поняття не існує в принципі (зокрема, в японському мовному просторі та інших далекосхідних мовах). Важливість такого позірно буденного поняття закладена в концепції Святого Письма, де хліб набуває різних символічних значень, починаючи із Закону Мойсея, в якому серед центральних духовних доктрин є й така: «Не хлібом самим живе людина, але всім тим, що виходить з уст Господніх, живе людина» (Повт. Зак. 8:3). Мойсей наголошує, що для того Бог і допускав голод в пустелі, а потім годував Свій народ манною, щоби люди усвідомили необхідність не тільки фізичної поживи, а й духовної: так само, як тіло слабне у час фізичного голоду, так змагає дух без Божого Слова. Таке повчання проглядається і в описаних в Старому Заповіті картинах голоду на землях, де проживали патріархи і пророки (Бут. 12, Рут 1 та ін.). Але вершинного значення ідея хліба набуває у Таїнстві Євхаристії, зокрема розкритій в Євангелії від Івана, де Ісус Христос про Себе говорить: «Я — хліб життя! Отці ваші в пустині їли манну, і померли. То є хліб, Який сходить із неба, щоб не вмер, хто Його споживає. Я хліб живий, що з неба зійшов: коли хто споживатиме хліб цей, той повік буде жити. А хліб, що дам Я, то є тіло Моє, яке Я за життя світові дам» (Івана 6:48–51). На сьогодні, очевидно, не цілком доцільно сперечатися, наскільки доречно перекладати слово «хліб»

словом «рис» (як це робить більшість перекладачів Біблії на східні мови, в яких поняття «хліб» не існує). Основний аргумент на захист такого вибору полягає в тому, що рис у цих народах є щоденною поживою, як хліб у тих народів, де його споживають.

Ця побутова різниця в життєдіяльності віддалених від біблійних земель націй спричинює низку труднощів перекладу, пов'язану із неможливістю перекласти такі поняття, як «мука», «жорна», «розчина», «жертва опрісноків» та ін., якими рясніють сторінки Біблії. Відповідно, описові пояснення на зразок «подрібнене зерно», «те, що допомагає тісту розбухати» і т.п. не є зрозумілими для читачів, що ніколи не бачили подібних процесів.

Другий ще більше кричущий приклад складності перенесення біблійних реалій на іншопольтурне тло — неможливість перекласти слово «вівця» та всі супутні поняття («отара», «пасовисько», «пастир» і т.д.) на мови народів крайньої півночі, зокрема ескімосів, — позаяк знову ж таки у цьому географічному просторі таких явищ і, відповідно, мовних понять не існує. Як і у попередньому випадку це не було би глибинною проблемою, якби не стосувалося ключових концептів юдео-християнської традиції жертвоприношення, що є вершинною в розумінні екзистенційного символізму Святого Письма: «Оце Агнецъ Божий, що бере на Себе гріх світу!» (Ів. 1:29). Уже встановлено на сьогодні традиція перекладати у цих випадках слово «ягня» як «тюлень» обґрунтовується тим, що в цих народів саме тюлень споконвічно був жертвовною твариною, що фігурувала у різних ескімоських ритуалах та релігійних традиціях. Звичайно, таке рішення можна оскаржувати і заперечувати, але тоді потрібно запропонувати інший відповідник в мові, де поняття «вівця» і весь пов'язаний із ним побутовий, а також символічний дискурс відсутній. [Див.: Beekman].

Подібно до цього, перекладаючи Біблію на мови Латинської Америки слова «вовк» чи «лисиця» перекладають словом «койот», а на мови Африки — «шакал». У багатьох народів немає відповідників до різних металів (мідь, срібло), каменів (онікс, яшма), тканин (вісон, кармазин), предметів (вінець, жезл) і т.д.

Таких прикладів зіткнення національних світоглядів у процесі інтерпретації Біблії є чимало. Необхідність шукати прийнятні варіанти значень змусило дослідників та перекладачів вирішувати пи-

тання допустимих меж відхилень. Намагання чітко увиразнити закони текстової інтерпретації виникло в річищі герменевтичних досліджень. Так у своїй спробі поєднати ідеї герменевтики й феноменології і таким чином подолати проблему «конфлікту інтерпретацій» П. Рікер обґрунтував ідею цільності екзегези тексту. Проблему багатозначності й нашаровування смислів один на одній він розглядає у плані семантики (з подвійним розмежуванням семантичного поля з боку символу і з боку інтерпретації) та у плані рефлексії. Його праця є водночас спробою об'єднати різнопланові зусилля його попередників і визнанням складності виконання цього завдання: «Сьогодні ми є людьми, які володіють символічною логікою, наукою екзегези, антропологією, психоаналізом і які, можливо, вперше мають здатність охопити єдиним питанням увесь людський дискурс. Прогрес усіх несумісних дисциплін щораз виявляє й ускладнює проблеми цього дискурсу. Єдність людей, які говорять, сьогодні уже стає проблемою» [Рікер: с. 236].

Для виведення єдиних значень твору треба відштовхуватись від незмінних показників — мови та структури тексту. Структураліст К. Леві-Стросс переносить проблему значення в царину перекладу: «Що означає «значити»? Як на мене, то єдина відповідь, яку ми можемо дати, є та, що «значити» означає можливість перекласти будь-який різновид даних іншою мовою» [Леві-Стросс: с. 346]. Тут мається на увазі не лише переклад на іншу мову, а й переклад на іншому рівні тієї ж мови — за допомогою інших структурних елементів. Можливість такого відтворення є правилом перекладу, в іншому разі переклад не можна було б зрозуміти, бо це був би «переклад без правил».

Структуралісти розглядають текст як структуру в ієрархічній взаємодії її елементів, де «те, що написано в першому рядку на початку сторінки, набуває значення тільки тоді, коли взяти до уваги, що це лише частина або частка написаного знизу в другому рядку, в третьому рядку і так далі. Тобто ми повинні читати не тільки зліва направо, але й вертикально, згори додолу» [Леві-Стросс: с. 353].

Структура тексту пов'язана зі структурою мови. Значення у тексті надбудовуються на кожному рівні — фонетичному, морфемному, лексичному, граматичному, синтаксичному. Цю текстову структуру,

а відтак значення на кожному її ієрархічному рівні повинен відтворювати кожен іншомовний відповідник. Мова у цьому процесі постає кодом і виконує метамовну функцію (тобто функцію тлумачення).

В осягненні значення тексту Біблії крізь сприймання його структурних площин можна говорити про постійну його реконструкцію: з осягненням нових сегментів тексту на кожному його рівні надбудовуються нові значення. Важливе місце при цьому відводиться селекції та комбінаториці і у процесі написання твору, і у процесі його перекладу.

Але вченим ще не вдалося виробити єдиної екзегези тексту на основі його мови. Вже у Р. Барта звучить думка про багатозначність тексту, властиву йому множинність сенсу, що «не підлягає усуненню», бо вона пов'язана з нескінченністю смислу, що криється в мові. Це зумовлено парадоксальністю структури мови, що є «система без методу і без центру» [Барт: с. 381]. Р. Барт висловив думку про створення «рухливого структурування тексту». Цей процес ускладнюється тим, що текст розглядається не як завершений, закритий продукт, а як «прогрес продукування», «підключений» до інших текстів, до інших кодів. Тут вчений впритул підійшов до проблем інтертекстуальності (розвинених у працях Ю. Крістєвої) та декомпозиції тексту (окреслених у наукових розвідках Ж. Дерріда та У. Еко). Відштовхуючись від герменевтичної тези, що істина утаєна в тексті, Р. Барт вдається до сполучення двох ідей: ідеї структури та ідеї нескінченності комбінацій, які чи не найяскравіше втілилися у Біблії. Нові комбінації ведуть до народження нових смислів.

Текст Біблії, в якому через взаємодію різномовних та різнокультурних структур існує можливість генерування нових смислів, розгортає більші смислові можливості, ніж ті, якими володіє одна мова. Тобто можливість та бажаність перекладу закладена в самому тексті. Через іншомовні версії він може виявлятися у ширшому сенсі. Найважливішими проблемами у інтерпретації Біблії з цього огляду є проблеми знакових кодів, семантики, текстової структури та інтертекстуальності, а також дослідження мови авторів, мови жанрів, напрямів, епох, національних мов, дискурсів.

Водночас постає закономірне питання: Чому ж, не зважаючи на складну структуру, смислову поліфонічність, етнокультурне забарв-

лення, Біблія стала універсальною книгою, сприйнятою і прийнятою усіма етносами?

Постановка питання вимагає розширення меж нашого дослідження і виходу із етнолінгвістичного бачення проблеми до загальної семіотичної концепції культури. «Існує два напрями семіотики: семіотика мови і семіотика знака, лінгвістичний і логічний. Семіотика мови йде від Соссюра, а семіотика знака — від Пірса і Морріса. У першому випадку у центрі уваги стоїть мова як механізм породження і передання інформації, що є набором певних знаків: фонем, морфем, синтаксем тощо у природній мові, подій, фактів, історій окремих людей, взаємин між ними, історії життя соціуму, його реакцій на події, на поведінку того чи іншого соціуму або окремих людей у мові історії. У другому — у центрі знак — відношення знака до значення, до інших знаків, до адресата, семантика, синтаксис та парадигматика знака, його структура» [Андрусів: с. 53].

Безперечно, першорядним у цій концепції буде розуміння мови як універсального коду. З одного боку, це спонукає до роздумів про протомову — «першу еденську мову, існування якої ніколи не дебатувалося, хоча визнається, що таку мову ніколи не вдасться відновити, а тільки реконструювати її в процесі філологічного дослідження» [Саїд: с. 181]. З іншого боку, ми вимушені відмовитись від традиційного розуміння мови як системи знаків і розглядати мову як систему символів чи метамову (за Бартом), універсальну для всіх національних культур різних історичних епох: «Мова — це геральдика людського розуму; і вона водночас містить у собі здобутки свого минулого та зброю своїх майбутніх завоювань» [Саїд: с. 181].

Геральдичність мови, закладена у протомові, тобто її символічність і є тим всезагальним об'єднуючим началом, що уможливило сприйняття сакральних текстів представниками різних етносів і культур. На думку Е. Кассіра, «Принцип символізму з його універсальністю, значимістю і загальноновживаністю — чарівне слово, те саме „Сезам, відкрийся!“, яке дозволяє увійти у специфічно людський світ, у світ людської культури» [Cassirer: с. 55].

М. Фуко називав цю мову мовою «другого ступеня»: «Як природні знаки глибинним відношенням подібності пов'язані з тим, на

що вони вказують, так і мова древніх відповідає тому, що вона виражає; якщо ж вона має для нас значення найважливішого знака, то це тому, що самою своєю суттю і завдяки світлу, що постійно проймає її від самого її з'явлення, ця мова приборкана до самих речей, будучи їх дзеркалом і суперником; вона співвідноситься з вічною істиною так, як знаки — з таємницями природи (вона є відмітиною того слова, яке необхідно дешифрувати), з речами, які розкриваються в ній, вона споконвічно споріднена. Марно, таким чином, вимагати в неї мотивації її ролі означення; мова — це скарбниця знаків, пов'язаних подібністю з тим, що вони можуть означати. Єдина відмінність полягає в тому, що тут мається на увазі скарбниця знаків другого ступеня, які відсилають до знаків самої природи, що власне і містять невідмінні вказівки на «чисте золото» самих речей. Істинність усіх цих відмінностей, і тих, що пронизують природу, і тих, що вибудовуються в ряд на пергаменті і в бібліотеках, скрізь одна і та ж, така ж одвічна, як утвердження буття і Бога... Скрізь розгортається одна і та ж взаємодія знака і подібного, і тому природа і слово можуть перехрещуватися до безконечності, ніби утворюючи для того, хто вміє читати, великий єдиний текст» [Foucault: с. 37–38].

Культурологічна антропологія використовує семіотичний підхід до аналізу культурних явищ як єдиний метод, що відкриває доступ до концептуального світу уявлень та ідей. Саму культуру нерідко визначають, як способи організації сталих значень, смислів і символів. Цей метод повинен стати центральним при аналізі міжнаціональних культурних явищ, особливо таких універсальних, як Біблія. «Священні символи, — зазначає Кліфорд Гірц, — пов'язують онтологію та космологію з естетикою та моральністю: їх особлива сила походить від їх гаданої здатності ототожнювати факт із цінністю на найглибшому рівні, надавати тому, що за інших обставин є лише проявом реальності, всеосяжного нормативного змісту. Кількість таких синтезуючих символів є обмеженою в будь-якій культурі, і хоч теоретично ми можемо уявити собі, що якийсь народ може вибудувати цілком автономну систему цінностей, незалежну від метафізичного денотата, — етику без онтології, — насправді ми навряд чи відшукаємо такий народ. Тенденція до синтезування світогляду й етосу на певному рівні якщо не логічно зумовлена, то принаймні емпірично вмотиво-

вана; якщо не філософськи виправдана, то принаймні прагматично універсальна» [Гірц: с. 152].

І хоча різні мови є різними системами лінгвального кодування, більше того, — «різними системами культурного кодування, різними способами та напрямками сенсоутворювання та організації сенсів, різними системами «сегментування» та осмислювання світу» [Кісь: с. 11], «прагматично універсальна» система символів і є абеткою метамови, якою створена Біблія. Такої точки зору дотримувались перші відомі інтерпретатори Біблії (Августин, Оріген, Аквінський та ін.), вона послідовно розгортається у концепції Григорія Сковороди, який виокремлював три основні виміри людського буття — макросвіт, мікросвіт і світ символів, яким є Біблія.

Грецьке слово «символ» означає «співпадіння». У символі співпадають не лише два плани зображення, ідея і образ, ідеальне і реальне, — у символі «співпадає» природа людського мислення безвідносно до етнокультурних особливостей. Власне, символізм і є її першоосновою.

Підсумовуючи вище сказане, не можна не погодитися з думкою Г.-Г. Гадамера: «Всюди ми стикаємося із тією ж такою проблемою: ми повинні зрозуміти, що під час слухання співрозмовника виникає власний шлях, на якому й вибудовується солідарність. Цей стан цілком протилежний тому ідеалові марнославства, що поставав перед людьми, коли вони будували Вавилонську вежу. Там лунало: Ми повинні створити для себе ім'я, щоб не розпорозитись по всьому світові». Що ж то за ім'я, в якому ми хочемо увіковічнити себе? Це те ім'я, яке ми маємо і яке дозволяє одному з нас, до певної міри, вже не прислухатись до іншого. Для мене важливо показати, що ми опинилися перед новим завданням: не прагнути впорядкувати розмаїтість мов шляхом раціоналізації чи формалізації, а домогтися, щоб кожен учився зводити мости через прірви нерозуміння й суперечностей, а отже, що нам треба шанувати, берегти та доглядати інших, поновому слухати один одного. Цього аж надто бракує в світі...» [Гадамер: с. 172].

Визнаючи Біблію Великим Кодом Мистецтва, Кодом Історії та Культури, Кодом Буття, ми усвідомлюємо необхідність осмислення, аналізу та дослідження її семіосфери у проекції на національні світо-

глядні картини світу, без розуміння якої неможливе розуміння більшості світових мистецьких шедеврів, надбань багатьох культур. Саме у таких аспектах виявляється принциповий зв'язок мови і світу (матеріального світу природи, ідеального світу ідей, національних образів світу та ін.), онтологічна сутність мови та розкривається специфіка національних культур як різних форм індивідуалізації людського духу зі своїм мовленнєвим статусом.

Література

1. Андрусів с. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Тернопіль–Львів, 2000. 340 с.
2. Барт Р. Від твору до тексту. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. с. 378–385.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької дослівно наново перекладена І. Огієнком. 1988. Гірц К. Інтерпретація культур. Київ, 2001. 542 с.
4. Гадамер Г.-Г. Різноманітність мов і розуміння світу. Герменевтика і поетика. Київ: Юніверс, 2001. 288 с.
5. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
6. Леві-Сторосс К. Міт та значення. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. с. 343–357.
7. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій. *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. с. 227–243.
8. Саїд Е. В. Орієнталізм. Київ: Основи, 2001. 511 с.
9. Beekman J., Callow J. Translating the Word of God. Grand Rapids: Zondervan Pub. House, 1974. 399 p.
10. Foucault M. Order of Things. An Archeology of Human Sciences. London-New York, 2005. 449 p.
11. Cassirer E. An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture. New York: Doubleday anchor books. 1944. 294 p.
12. Strong James H. Strong's Exhaustive Concordance. Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1992.

Zoriana Lanovyk, Mariana Lanovyk

Ternopil

THE PROBLEM OF THE CLASH OF NATIONAL WORLDVIEWS IN THE PROCESS OF INTERPRETING BIBLICAL TEXTS

Abstract. *The article raises the problem of the complexity of translating biblical texts due to the distance between the languages and worldview dominants of the original and target texts. Based on hermeneutic methodology, the authors outline the main areas in which a conflict of interpretations may arise: the opposition of oriental and occidental types of thinking, syncretic and analytical systems of language; worldview differences generated by the geographical environment, historical development of peoples, differences in types of cultures, etc.*

The text of the Holy Scripture is considered multicultural, formed in different historical eras, recording multi-ethnic influences with a layering of cultural and historical practices, which is most embodied in the two-part structure of the Old and New Testaments. The more than two thousand-year history of translating the Bible into national languages expands and complicates its internal dialogism, which interacts with multilingual, multi-cultural, and multi-religious worldview systems into which the translation is made, and which become new coordinates for perceiving and understanding sacred texts. This is most evident in the incompatibility with national worldviews that are very distant from the biblical one. Aspects of the conflict of interpretations are confirmed by specific examples of partial or complete untranslatability of separate fragments of biblical texts. There is confirmed the idea of the importance of perceiving the language of the Holy Scriptures as a complex semiotic system, where spiritual meanings dominate over the literal meaning of words and phrases. Therefore, the priority of further research in the humanitarian discourse is the study of the semiosphere of the Bible in its projection onto national worldviews.

Keywords: *Bible, text, translation, national worldview, culture, hermeneutics, interpretation, understanding, semiosphere.*